

Д-Р ИВАН ГАДЖЕВ

ТОДОР ГАДЖЕВ

В института „Илия Гаджев“ има всички удобства за четене и разглеждане на архивите.

СНИМКИ: АВТОРЪТ

Македонци дават \$ 2 млн. за уникалния архив на ВГ емиграцията в Америка

ТОНИ МАСКРЪЧКА

Уникален архив с милиони документи, над 40 хил. книги, стотици часове аудио- и видеозаписи по категоричен начин доказват българския характер на населението от трите части на географската област Македония. Всичко това плюс артефакти и църковна утвар са подредени в триетажна сграда - Институт по история на българската емиграция в Северна Америка „Илия Тодоров Гаджев“, в центъра на Гоце Делчев. Всичко е събрано десетилетия наред от вече покойния емигрант в Детройт д-р Иван Гаджев. Той бе сред

„Достойните българи“ в кампанията на „24 часа“ през 2004 г.,

след като прехвърли у нас огромната си частна библиотека.

Преди 20-ина години решава, че мястото на своеобразната история на българската емиграция в Северна Америка е в родния му град. Построява красива, модерна и голяма сграда и няколко години наред пренася с контейнери от САЩ 60 тона материали.

През 80-те години в Детройт дипломат от Югославия е посетил д-р Гаджев и му предложил \$ 1 млн., за да откупи колекцията. По-късно, когато всичко е пренесено в Гоце Делчев, емисария от Северна Македония му предлагат \$ 2 млн., но той отново отказва.

Д-р Гаджев е събрал спомени на наши емигранти, членове на ВМРО, съратници на Тодор Александров, лична кореспонденция на Иван Михайлов, целия архив на Илия Минев и неговата дисидентска група, кореспонденция на Александ

Създателят му Иван Гаджев е сред „Достойните българи“, сега синът му иска да остави на България ценни документи, събирани близо 36 години

д-р Цанков, документи от бащата на Иван Станков, учредителния протокол на Македонската патриотична организация от 1922 г. и др.

Има особено мнение по въпроса за делото на Иван Михайлов, с когото дълги години си писали писма. Издаде два тома за него, които не бяха приети еднозначно сред историческите среди.

Д-р Гаджев се разболява и се прибира в САЩ, където на 20 май 2017 г. почина. До 2018 г. мястото, събрало историята на ВГ емиграцията откъдето океана, е заключено. Синът му Тодор, който е роден в САЩ, но има и българско гражданство и завършил висше образование в София, се връща през лятото на 2018 г., за да се

опита да уреди статута на сградата с богатия архив

„Баща ми е започнал да събира документи с пристигането си в САЩ с лични средства. Пътувалите сме из цяла Северна Америка, за да събираме архивите от други българи, които искаха да ни ги предадат. Много от тях сме изкупували, защото баща ми отказваше да взима всичко без пари.

Тук построихме сградата. Поставихме вентилационна система, само тя струва 40 хил. лв., за да се поддържа постоянна температура и влажност за запазване на документите. Започнах опити да прехвърля собствеността на държавата. Никога не сме имали някакво външно финансиране, а поддръжката изисква много средства, с които не разполагаме. Архив-

ният фонд още не е систематизиран, така че с него да могат да се занимават научни работници.

Учудва ме, че държавата не проявява интерес

към това, което трябва да се превърне в действително научно звено, даващо много отговори и по отношение на въпросите, по които спорим в момента със Северна Македония“, казва Тодор Гаджев.

Преди 3 г. е имал няколко разговора с министъра на културата Боил Банов, който е приел идеята държавата да стане собственик на сградата и архива. Изпратени са две комисии от архивисти, историци и музейни работници, които да направят оценка.

„Не съм получил никакъв документ от тези комисии, но тази сума, която чух, че предлагат, не е приемлива. През 2019 г. имаше някакъв ентузиазъм от страна на държавата, но после нещо стана и всичко затихна. Службното правителство се беше ангажирало да подготви постановление за създаване на държавен културен институт, но знаете каква беше годината - избори след избори, и отново всичко спря“, разказва Гаджев.

Кметът на Гоце Делчев е изпращал десетки писма до различни институции с настояване да се направят крачки за придобиване от държавата на целия архив, но решение още няма.

Тодор Гаджев се ядосва, че от българска страна няма реакция по отношение на проекторезолюцията на Конгреса на САЩ за обявяване на септември за месец на македонското американско

наследство и честването на македонския език, историята и културата на македонските американци и техния принос към САЩ.

В нея пише, че след 1880 г. хиляди македонци са избягали в Америка, но се пропуска фактът, че до 1944 г. не е имало етнически „македонци“, а македонци казвали на човек, дошъл от региона Македония, без оглед на етническата му принадлежност.

„В резолюцията са споменати имена на хора, които недвусмислено са

декларирали своя български етнически произход

При мен са доказателства за това, но някой трябва да прояви интерес и да реагира. Барутът за борбата с тази резолюция е тук, в Гоце Делчев“, допълва Гаджев. Последната му надежда е да направи в София изложба с най-интересните документи и тогава някой от властта да се заинтересува.

„Ако това не стане, ще постоя още няколко месеца тук, ще заключа и ще се прибера в САЩ“, обяснява синът на родолюбивия ВГ емигрант Иван Гаджев. Той завършва ветеринарна медицина и преминава нелегално българо-гръцка граница на 3 юли 1968 г., за да търси политическо убежище. Пристига в САЩ на 22 декември 1968 г. и се установява за постоянно в Детройт.

През годините са го наричали от агент на ЦРУ до агент на КГБ. Вещност той признава пред наш репортер, че е агент единствено на България.

Кин Стоянов:

Това е историческо богатство и трябва да е притежание на държавата

ТОНИ АНДРЕЕВА

- Г-н Стоянов, 6 месеца прекарахте в изучаване на архива. Трябва ли държавата да го получи?

- Абсолютно задължително е да стане притежание на държавата. Познавам доста архиви в научни звена у нас и не вярвам да има друг създаден визионерски и с построяване на специална сграда за него. Тя събира библиотека с над 40 хил. тома на всички европейски езици, научни студии и др., свързани с македонския въпрос.

Тя е каталогизирана по всички правила

на библиотечното изкуство. На втория етаж има интересна изложба, проследяваща политическия живот на българските емигранти в САЩ, обединени в Македонска патриотична организация (МПО). Интересен факт е, че те винаги са били по-близки до Републиканската партия. Някои са и дарители на кампанията на Рейгън. Там е и документът, който доведе до недопускане на Георги Пирински за участие в кандидатпрезидентската кампания - актът за ръждане, който доказва, че не е български гражданин по рождение. В института има и ценна сбирка от артефакти и църковна утвар, която проследява историята на Българската православна църква в Северна Америка. В архивохранилището има хиляди документи, ако се поставят един върху друг, ще се получи стълб, висок 102 метра.

- Какво друго ценно има в тази сбирка?

- Тя все още не е напълно проучена, но например Иван Гаджев е бил приятел с Петър Семерджиев и пази цялата си кореспонденция с него. Има изключително аудиобогатство, записвани са дейци на МПО, това са часове записи. Има и много видеоматериал. Събирани са исторически свидетелства не само за българските емигранти в Северна Америка, но и документи от Австралия, Нова Зеландия и др. Там е и целият архив на Българския демократичен форум. Това изключително богатство спокойно може да бъде самостоятелен научен институт, чието място да остане в Гоце Делчев.

- Как според вас трябва да го получи държавата?

- Бях свидетел на два опита да се придобие от държавата. През 2018-2019 г. Боико Борисов беше проявил интерес да се откупи, минаха оценителни комисии. Тодор Гаджев имаше две срещи с тогавашния министър Боил Банов, но после нещо се саботира. Миналата година при служебния кабинет имаше разговори с вицепрезидента Илиана Йотова и с министър Миневков и се създаде работна група. Трябваше парите за придобиването да се вкарат в бюджета на служебния кабинет, но нямаше парламент, за да се гласува, след това всичко остана дотук.

Подхвърлях идеи и варианти за общински културен институт да mine към музея в Гоце Делчев, към държавния архив, но според мен това трябва да е

Национален институт за история на българската емиграция

Мястото му е точно в Гоце Делчев - условията за съхранение на архивите са прекрасни, каквито нямат много подобни структури.

С постановление на МС трябва да се учреди самостоятелно юридическо лице, да бъдат уредени собствеността, управлението и финансирането. Там има възможност студенти да си карат стажовете, ученици да провеждат мероприятия, историци да работят върху документите. С една дума - на мястото трябва да се вдъхне живот, не бива да се възприема само като архив.

- Дали пък парите, които държавата трябва да даде, не са спянка толкова дълго време?

- Това не трябва да е аргумент, защото д-р Иван Гаджев е вложил страшно много лични средства за събиране на документите, повечето той ги е откупил. Построил е сградата, пренесъл е от САЩ тези 60 тона и сега синът му продължава да влага средства за поддръжката. Държавата трябва да вземе зиди наследниците на д-р Иван Гаджев, че са положили усилия за събиране и съхранение на този архив. Ако това не се направи, ще е равносилно на национален nihilизъм.

